

VAROLUŞSAL PAZARTESİ VE TARİHİN PAZAR GÜNÜ

-EK OLARAK-
YAŞAYAN FELSEFE

BENJAMİN FONDANE

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: ASLİ FAVARO

livefa
yayınevi

Benjamin Fondane, Şair, sanat eleştirmeni ve varoluşçu filozof Benjamin Fondane 14 Kasım 1898 tarihinde doğmuştur. Edebi denemelerinin yanı sıra film ve tiyatro alanlarında da çalışmaları bulunmaktadır. Sembolist hareket dahilinde eserler veren Fondane, 25 yaşında yerleştiği Paris'te avant-garde sanat çevreleri ile sıkı ilişki içinde olmuş, bir süre Dadaist ve Sürrealistlere de ilgi duysa da, Marksizm konusundaki fikir ayrılıkları nedeniyle varoluşçu felsefeye odaklanmıştır. 1938 yılında Fransız vatandaşı olan Fondane'in savaş öncesinde *Rimbaud le voyou* [Serseri Rimbaud], *la Conscience malheureuse* [Mutsuz Bilinç], *Faux Trait  d'esth tique* [Estetik  zerine Yalancı Tez] adlı eserleri yayımlanmıştır. 1932 yılından itibaren, Fransız *Cahiers du Sud* dergisine *La Philosophie Vivante* [Yaşayan Felsefe] başlıklı köşesinde bazıları ölümünden sonra da yayımlanacak olan yazılar yazmıştır. Fransa'nın işgali ile esir düşen Fondane, sağlık nedenleri ile serbest bırakılmış, sonraki yıllarını Nazi rejiminden kaçarak geçirmiştir. Fondane, 1944'te Fransız polisi tarafından kız kardeşi ile birlikte tutuklanmıştır. Arkadaşları, işgal yetkilileri ile irtibat kurarak onun serbest bırakılmasını sağlasa da Fondane, kız kardeşini toplama kampında yalnız bırakmamayı seçmiş ve 2 Ekim 1944'te Auschwitz-Birkenau'da gaz odasında öldürülmüştür. *Varoluşsal pazartesi ve tarihin pazar günü*, yazarın ölümünden sonra *Existence* [Varoluş] adlı derleme içinde yayımlanmıştır.

Aslı Favaro Ankara'da doğan Aslı Favaro ortaokul ve lise öğrenimini İzmir Özel Saint Joseph Fransız Lisesi'nde, lisans ve lisans üstü eğitimlerini ise Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü'nde tamamlamıştır. Aynı bölümde araştırma görevlisi ve doktor öğretim üyesi olarak çalışmış, sinema ve popüler kültür alanında dersler vermiş ve yayınlar gerçekleştirmiştir. Doğu Batı Yayınları'ndan çıkan Baudrillard'ın *Nesnel Sistem* kitabını Oğuz Adanır ile Fransızca aslından çevirmiştir. Halen akademik çalışmalarına bağlı olarak devam etmekte olup; Fransızca, İtalyanca ve İngilizce dillerinde çevirmenlik yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

Varoluşsal Pazartesi ve Tarihin Pazar Günü 15

Yaşayan Felsefe 55

Bibliyografya 148

ÖNSÖZ

“Benjamin Fondane’ın sahip olduğu tüm zenginlikleri bir düşünün. Sadece zekâsını kastetmiyorum, olağanüstü azmini, incelikli becerisini, her şeye karşın sahip olduğu iradeyi de düşünüyorum. Ben hâlâ onun geri döneceğine inanıyorum.” Bu sözler Jean Paulhan’ın 14 Ağustos 1945’te Geneviève Fondane’a yazdığı bir mektuptan alınmıştır. O tarihte Fondane’in eşi, onun hayatta olup olmadığını bilmiyordu. Kısa bir süre sonra öğrenecekti: 3 Ekim 1944’te Birkeneau’da gaz odasında öldürülmüştü.

Benjamin Fondane işgal altındaki Paris’te tıpkı sarı yıldız takmayı reddettiği gibi saklanmayı da reddetti. Kendisi 1938’den beri Fransız vatandaşı değil miydi? Savaşın başlarında¹ askerlik görevini yapmış, esir alınmış ve kaçmıştı; daha sonra tekrar yakalandı ve sonunda hastalığı nedeniyle serbest bırakıldı. Savaştan önce yayımladığı kitaplar *Rimbaud le voyou* [Serseri Rimbaud], *la Conscience malheureuse* [Mutsuz Bilinç], *Faux Traité d’esthétique* [Estetik Üzerine Yalancı Tez] hâlâ Saint-Michel Bulvarı’ndaki kitapçıların vitrinlerinde durmuyor muydu? Benjamin Fondane’in, doğum adı Benjamin Wexler olan bir Romanya Yahudisi olduğunu kim biliyordu ki? Yün eldivenleri ve cırtlak renkli atkısıyla Paris sokaklarında, her zaman olduğu gibi, kendisini gizlemeye gerek duymadan yürüyebiliyordu.

---

¹ Polonya’nın teslim olduğu 28 Eylül 1939’dan 10 Mayıs 1940’a kadar olan süreç kastedilmekte. Bu zaman zarfında Fransa ve Almanya arasında örtük bir ateşkes hüküm sürmüştür. (ç.n.)

Yine de içinde bir yerlerde hafiften kendisi için bir sürgün ülkesi bulunmadığını hissediyordu. “Ma demeure est hors du camp”² diye yazmıştı bir şiirin arkasına. Sanki günlerinin sayılı olduğunu biliyormuş gibi neredeyse hiç durmadan yazıyor, yazmaya başladığı kitapları tamamlamak için sabırsızlanıyordu: Bunlar oyunlar, şiir derlemeleri, edebî denemelerdi... Daha sonra, belki de çok daha sonra yayımlanacaklardı... Bu arada Direniş dergilerinde birkaç şiir yayımladı ve *Cahiers du Sud*'de “Philosophie vivante” [Yaşayan Felsefe] köşesini yazmaya devam etti.

Şubat 1944'te Jean Grenier'ye *l'Existence* adıyla yayımlanması planlanan bir derleme için “Varoluşsal pazartesi ve Tarihin pazar Günü” başlıklı bir deneme yazdı. Yayımlanmadan önceki halini gözden geçirmesi gerekmedi. Ertesi ay, Gestapo'ya yapılmış olan bir ihbarın ardından, kız kardeşi Line ile birlikte Fransız polisi tarafından tutuklandı ve Drancy kampına nakledildi. Arkadaşları Paulhan, Lupasco ve Cioran onun serbest bırakılması için işgal yetkilileri nezdinde girişimde bulunup, başarılı oldular fakat aynı olumlu sonucu Line için elde edemediler. Fondane bu talihsizlikte kız kardeşine eşlik etmeyi seçti. Drancy'den eşine yazılarının yayımlanması konusunda talimatlar gönderebildi. Mayıs ayında Auschwitz'e sürüldü. Kız kardeşinin izine ise hiçbir şekilde rastlanmadı.

l'Existence [Varoluş] 1945 yılının sonunda Gallimard tarafından

---

² “Evim ordugâhın dışında” olarak çevirebileceğimiz bu cümle ve Kutsal Kitap'a referansla son derece yüklü bir anlam içeriyor. Kutsal Kitap'ın farklı çevirilerinde “ordugâh” ve “kent” olarak geçen “camp” [kamp] kelimesi ikamet edilen, saf, temiz, dinî addedilen şeylerin olduğu yeri. Tanrı'nın varlığının orada olduğu varsayıldı (“Çölde Sayım”, 5:3) dolayısıyla tuvalet ihtiyacı ve seks dahil, pis, kirli veya ahlaksız addedilen her şeyin yeri de ordugâhın dışıydı (“Yasa'nın Tekrarı”, 23:12); Kurbanlık hayvanların leşleri orada yakılırdı (“Levililer”, 4:12), cüzamlılar ordugâhtan çıkarılırdı (“Levililer”, 13:46), suçlular ve Tanrı'ya küfür edenler (Krallar, 21:13) orada taşlanır, idam edilirdi (“Elçilerin İşleri”, 7:58). (ed.n.)

yayımlandı. Fondane'ın denemesinin yanı sıra kitapta yer alan diğer metinler Albert Camus, Maurice de Gandillac, Étienne Gilson, Jean Grenier, Louis Lavelle, René Le Senne ve Brice Parain'e aitti. Jean Grenier bu derlemeyi gerçekleştirirken, 1943 yılında Jean-Paul Sartre'in *Varlık ve Hiçlik* adlı kitabının yayımlanmasıyla dar filozof çevrelerinin ötesinde kendisini gösteren varoluşçu harekete ait yetkin isimlerin görüşlerini karşı karşıya getirmek istemişti. O dönemde öz ve varoluş arasındaki ilişki üzerine başlayan tartışmada Fondane da söz sahibiydi. Gelgelelim, o her şeyden önce bir şair değil miydi?

Her şey, ilk dizelerini yazdığı Moldova'daki gençlik yıllarında başladı. Fondane o zaman yuvasının şiir olduğuna inanıyordu. Dikkatini Fransız kültürüne yöneltmişti ve özellikle sembolizme, Baudelaire'e ve Rimbaud'ya ilgi duyuyordu. Şiire inancı vardı, "evrenin estetik temellendirilmesi" düşüncesiyle coşkuya kapılmıştı. Metafizik ve ahlakın başarısız olduğu yerde sadece şiirin başarılı olabileceğine, şiirin "tek bilgi biçimi", "varlığın, varlıkta direnmesinin tek nedeni" olduğunu düşünüyordu. Sonra ansızın bu "idealist uyku"dan uyandı: Güzelliğe inanmayı bıraktı; sözcüklere güvenmeyi bıraktı. "Yasak ağacın meyvesinden yedim ve bir anda çıplak oldum, Güzelliğin Hakikatten, İyiden, Uygarıktan daha az şüphe barındırmadığını anladım. Sözcükler aniden benden kurtuldu; geceleri sözcüksüz çığlıklar atmaya başladım."³ Fondane böylece kendini tamamen yoksul ve çaresiz buldu; radikal şüphesi, sanat ve edebiyata atfedilen amaçları reddetmesi onu, sonradan kendisi gibi Bükreş'ten ayrılan Tristan Tzara ve Marcel Janco'nun öncülerinden olduğu Dada hareketine çok yakınlaştırdı. Bu hareketin yankısını Bükreş'te ister istemez hissetmişti.

---

³ "Mots sauvages", Privelisti'nin önsözü, Rumenceden çeviren Marina Vanci-Perahim, Non lieu, 1978, s. 2-3.

Fondane, başlangıçta I. Dünya Savaşı'ndaki korkunç katliama yol açan uygarlığın reddi olan Dada coşkusuyla paylaştı ancak 1924'te Paris'e vardığında Dada yerini Sürrealizme bırakmaktaydı. Fondane, Sürrealizmin kaynağında kendisinininkine benzer bir umutsuzluk ve benzer reddedişler gördü. Ancak çok geçmeden André Breton'un grubunun sekterliği onu hayal kırıklığına uğrattı ve Marksizmle uzlaşarak hedeflerinin bir kısmını terk ettiğinde, aklın özgürleşmesini yalnızca toplumsal devrime bağımlı hale getirdiğinde onu şiddetle eleştirdi.

Anlayacağımız üzere Fondane'in akla ve ona dayanan sistemlere inancı yoktu. Şayet her bireyin içinde, derinlere gömülü gizli güçler için kendilerini gösterme yolu olacaksa aptallığı, tembelliği ve absürdü söz konusu sistemlere tercih etmekteydi. Rasyonel düşüncenin, şiirle kendi evinde mücadeleye girişmesiyle birlikte Fondane da şiire kendi toprağında saldırmak üzere filozof olmuştur. Yine de buna pek hazırlıklı değildi. Paris'e gelmeden önce, Nietzsche, Schopenhauer ve hepsinden önemlisi, Boverizmin kuramcısı olup, kendisini bir süre için "evrenin estetik temellendirilmesinin sarhoş edici düşüncesi"yle rahatlatan ama aynı zamanda "iyinin ve kötünün ötesine dair ilk nostaljiyi"⁴ hissettiren Jules de Gautier dışında felsefeye dair az şey okumuştur. Fondane genel olarak felsefenin sunduğu tesellileri reddetti; umutsuzluğa bir çare olmadığına, daha doğrusu umutsuzluktan başka bir çare olmadığına inanıyordu.

Fondane, Fransa'ya yerleştikten kısa bir süre sonra Lev Şestov ile tanıştı ve Rus düşünürün aşikâr olana, kesinliğe karşı mücadelesinde kendi kanaatleri için kuramsal bir destek keşfetti. Bundan böyle tıpkı Şestov'a benzer şekilde Pascal, Dostoyevski ya da Kierkegaard gibi, yaşamlarının bir noktasında uçurum, yeraltı ya da duvar olarak ad-

---

⁴ Benjamin Fondane, *Rencontres avec Léon Chestov* [Léon Chestov ile Görüşmeler], Saint-Nazaire, Arcane 17, 1982.

landırdıkları acı bir deneyim yaşamış, ayaklarının altındaki zeminin kaydığını hissetmiş ve sonrasında zorunluluğa, dünyanın düzenine karşı inanmaya cesaret etmiş yazarlara bağlandı. Şestov gibi Fondane da kendini Eski Ahit peygamberlerinin sesinde, Eyüp'ün gübre yığını üzerinde lanet edişinde tanıdı.

1930'ların sonunda Fondane, varoluşçu felsefenin en çok takip edilen temsilcilerinden biri olarak kendisini gösterdi. İncil ile bu düşünce akımı arasındaki bağlantıyı en açık şekilde kuran da o oldu. Aklın tiranlığını ifşa etmek için kadim yasak meyve mitine başvurdu. Cennet Ağacı bilginin taşıyıcısıydı: Ahlakın iki kutbu olarak iyi ve kötü, bilgiyi oluşturan tüm çatışmaları doğurmalydı. Ayrıca bilgi edimiyle açığa çıkan evrensel akıl, ona bağlayıcı karakterini, zorunluluğunu veren ahlak yasasından ayrı tutulamazdı. "Ama günah olan, yasak meyveyi yemiş olmak değil mi?" diyerek hararetle karşılık vermiştir. Bilgi Tanrı'nın değil, Yılan'ın işidir. O halde evrensel akıl Tanrı'nın üstünde olamaz. İlahî yasa zorunlulukla aynı şey değildir. Varoluşsal iddia şöyle der: "Tanrı için her şey mümkündür." Yunan'dan miras kalan tüm felsefeye aykırı düşer. Bireyin, var olanın, zorunluluğa karşı Tanrı'ya başvurmasına izin verir. İnsan böylece tarihe, yasaya karşı taleplerini sürdürebilir ve kendisinin tarih ve yasa için değil, bunların kendisi için yaratıldığını yeniden keşfedebilir.

Bu noktada *Varlık ve Hiçlik*'ten oldukça uzak değil miyiz? *Varoluşsal pazartesi* adlı kitabında Fondane, varoluşçu felsefenin iki farklı akımı arasında bir sınır çizgisi çizmeye çalışır: Bu akımlardan biri bilginin var olana dair bakış açısını, diğeri ise var olanın bilgiye dair bakış açısını benimsemektedir. Heidegger tarafından ortaya konan ve Sartre tarafından sürdürülen ilk yaklaşım, Fondane'a göre, tarihin ve evrensel aklın birey üzerindeki önceliğinin teyit edilmesi ve bireyin hiçliğe indirgenmesiyle sonuçlanır. Sadece diğer yaklaşım, "özel düşünürler"in Kierkegaard, Dostoyevski,

*Amor fati*⁵ öncesinin Nietzsche'si ve elbette Şestov'un yaklaşımı, tekil insana, onun adına akla karşı bir yargı süreci başlatma yoluyla bir şans verir.⁶

Evrensel aklın diktatörlüğüne isyan ettiğine, zorunluluk ve hiçlik düşüncelerine Kutsal Kitabın varoluşçu felsefesiyle karşı çıktığına göre Fondane inançlı biri değildi. O, başkalarının çarptığı duvarda bir çatlak açıyordu ancak bunun arkasında ne olduğunu bilmiyordu. Aklın buyruklarını yine de akla dayalı bir süreç üzerinden mahkûm ediyordu. Şestov'un "trajedinin alanı" dediği şeyden sıyrılmayı başarabilecek miydi? Bunun için, İbrahim ve Eyüp gibi, talihsizliğin uç noktasını mı yaşamak gerekliydi?

Talihsizliğin doruk noktası, 1944'te, Auschwitz'di. Şair Fondane bu tarihten çok önce onun varlığını hissetmiş ve kendi yazgısını Yahudi halkıninkiyle birleştirmek istemişti. Son yolculuğunda, unutulmuş Tanrı onu gözetiyordu. Umutsuzluğun derinliklerinde, varoluşçu felsefenin kitabı, yaşamın kitabı haline geliyordu ve Fondane İsrail'in Tanrısına sesleniyordu:

"[...] Yalnızsın!

Korkunç, Alevler içinde, Merhametli, Eşsiz."⁷

Varoluşçu düşünce şöyle der: "Tanrı için her şey mümkündür." İşte Fondane, tarihin en karanlık Pazar gününde, her şeye rağmen "Varoluşsal pazartesi"nin doğabilmesi için kendisini bu Tanrı'ya emanet ediyordu.

Michel Carassou

⁵ Kaderi sevmek, başa gelenleri kabullenmek. (ç.n.)

⁶ Neredeyse elli yıl boyunca, Fondane'in savunduğu şekliyle varoluşçu felsefe, Heideggerci ya da Sartreci, Marksizmle ittifak halinde olan ya da olmayan "diğer akım" tarafından gölgede bırakıldı. Bugün insanın, tarihe yönelik taleplerini sürdürebileceğini kabul etmek şüphesiz daha kolaydır.

⁷ Benjamin Fondane, "L'Exode", *le Mal des fantômes*, Paris, Plasma, 1980.